

Лариса Мірошниченко

Родовід ЛЕСІ УКРАЇНКИ у фотографіях

(До 125-річчя
від дня народження поетеси)

Подається науковий коментар кількох досі не публікованих фотоматеріалів родини видатної української поетеси Лесі Українки, розповідається про її життя і творчість у конкретні періоди.

Ользі Петрівні Косач-Кривинюк (літературний псевдонім Олесья Зірка) - перекладачеві, етнографу, лікарю - судилося стати першим біографом своєї сестри Лесі Українки і хранителем великого родинного архіву. «Золотій Лілеї» (Косачі звали Ольгу Лілею) поетеса передавала на збереження рукописи своїх творів, пересилала з чужини частки особистої бібліотеки.

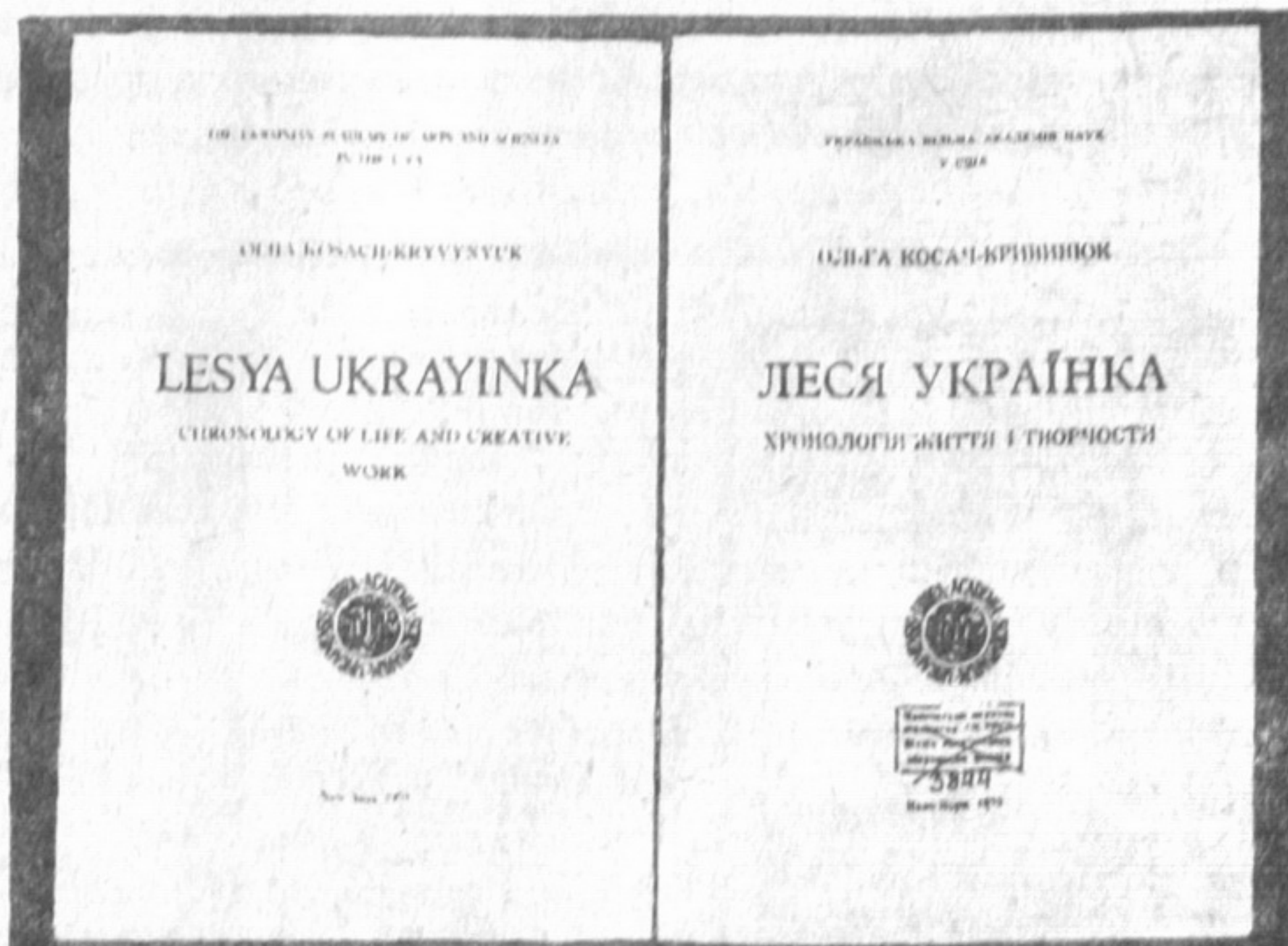
Майже все, що перед війною було зосереджене в руках Ольги, - особисті архіви Лесі, її матері Олени Пчілки та Кривинюків - дійшло до сьогодні. На жаль, не вдалося зберегти багатющу бібліотеку подружжя Кривинюків, яку вони залишили в бібліотеці «Книгоспілки» в Катеринославі, виїжджаючи до Могилева-Подільського в 1921 р.

У кінці 30-х років, опрацьовуючи в процесі написання монументальної праці «Лесья Українка. Хронологія життя і творчості» документи сімейного архіву, О.П.Косач-Кривинюк частинами

■ Робочий стіл Ізидори Петрівни Косач-Борисової в її останньому помешканні, де зберігалася частина родинного архіву.

■ Ольга Юрїївна Борисова-Сергіїв, племінниця Лесі Українки, і академік Микола Григорович Жулинський, директор Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. США, 1989 р.

передала в Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України більшість його матеріалів. А в перші дні другої світової війни вона перенесла і свій особистий архів (у ньому були й Лесині листи до неї) на схов у його сейфи.

Переживши сталінські репресії 30-х років, Ольга з сестрою Ізидорою в 1943 р. назавжди покинули Київ і вирушили на чужину. О.Косач-Кривинюк забрала з собою рукописи неопублікованих Лесиних творів (була надія видрукувати їх окремою збіркою ще в 1941 р.); добірку родинних фото-оригіналів (з багатьох з них вони з чоловіком Михайлом Васильовичем Кривинюком зробили копії, ретельно підписали їх і встигли передати перед війною в Інститут літератури) та всі матеріали Лесиної «Хронології».

Перед від'їздом за кордон Ольга Петрівна лишає рукописи недрукованих творів Лесі Українки у Львові: несила було вивезти їх поза межі рідної землі. Їх прийняв філіал бібліотеки Академії наук - колишнього Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Збірник «Леся Українка. Неопубліковані твори» побачив світ у Львові 1947 р. (упорядник Марія Деркач).

За кордон О.Косач-Кривинюк повезла майже готову Лесину хронологію - працю свого життя - і невеликий архів, головним чином фотокартки. Восени 1945 р. вона померла від раку горла в таборі переміщених осіб у німецькому місті Аугсбурзі.

Ізидора Косач-Борисова, проживаючи з 1949 р. в США, дбайливо зберігала архів, який заповіла їй старша сестра. А коли в травні 1980 р. не стало останньої з дітей Косачів, він перейшов до дочки Ізидори Петрівни - Ольги Юрїївни Сергіїв. 2 травня 1989 р. в американському місті Піскатава (штат Нью-Джерсі) племінниця Лесі Українки О.Борисова-Сергіїв передала в Інститут літератури в особі академіка Миколи Жулинського цінні архівні матеріали. Вони поєдналися з документами Косачів, переданими Лесиною сестрою сюди ще півстоліття тому.

Добірка (понад сто фотографій) є унікальною, адже складається з оригіналів; деяким з них 120 - 130

років. Кілька фотокопій з неї прирівнюються до оригіналів, бо Лесина сестра берегла їх замість втрачених знімків. Ця колекція є найповнішим зібранням фотографій Лесі Українки. Серед добре відомих є рідкісні знімки молодих (ще до їхнього одруження) Петра Косача та Ольги Драгоманової, її брата Михайла та його дружини Людмили, трьох їхніх дітей, численні портрети шістьох дітей Косачів, групові знімки на Волині й у Зеленому Гаю (біля Гадяча на Полтавщині), маловідомі фото старшого Лесино-го брата Михайла та його сім'ї в Дерпті й на Безбородьковому хуторі поблизу Яготина, рідкісні аматорські фото садиби в Колодяжному (серед них і «великого» будинку Косачів, який не зберігся) та кавказького помешкання Лесі Українки й Климента Квітки.

Добірка є меморіальною, бо формувалася в родині Косачів і належала молодшій сестрі Лесі Українки. Ось портрет поетеси 1888 р., роботи В.Чеховського. На звороті автограф: «Братові й другові од завжди прихильної Лесі. 1891 р., 10 січня, в день розставання. Чи треба ж казати: на забудь?» А ось фотопортрет Сергія Мержинського, друга Лесі Українки. Він подарував своє фото Ользі (Лілі) 23 липня 1899 р., перебуваючи в Зеленому Гаю. Після дарчого напису додано: «Одинокие люди» уже наказаны тем, что они одиноки».

Справжнім відкриттям для нас стали дві невідомі фотографії в цьому зібранні, яких немає в жодному архіві, пов'язаному з Косачами та Драгомановими. Одна з них належить до 1878 р., раннього Лесино-го дитинства. На знімку - Ольга. Пізніше вона описала старшій сестрі дім Завадських у Звягелі (нині - Новоград-Волинський) жінку, яка тримає маленьку дівчинку в приполі. Леся вважала, що то могла бути Мотря Дяченко або нянька Килина, обидві з містечка Миропілля¹. З уст цих жінок майбутня поетка почула безліч народних пісень і до кінця життя пам'ятала їх.

На другій, трохи згаслій фото-

графії, зображені Леся та Ольга в Берліні навесні 1899 р. (робота Р.Касбаума). У березні сестра змінила матір біля Лесі, яка перебувала в приватній клініці після операції, успішно проведеної професором Е.Бергманом.

«Сестриця моя хоч багато молодша від мене, але я мушу тепер признати її авторитет, з чого сміємось ми обидві», - сповіщала Леся М.Павлику в листі від 10 травня 1899 р. Поетеса почала листування з Ольгою Кобилянською, а та познайомила її з німецьким письменником Людвиком Якобовським, який потім відвідував Лесю в клініці. Ольга заходилася перекладати оповідання О.Кобилянської, а Леся працювала над упорядкуванням своєї другої збірки «Думи і мрії».

Для сестер найкращими годинами були ті, коли Леся виїжджала у фіакрі на прогулянку по міському парку². Відвідували вони з сестрою картинні галереї, побували в Altes Museum³, на вернісажах модерністів, театральних виставах. Особливо захоплювали їх драми Г.Гауптмана.

«Як бачите, - писала Ольга матері, - ми з Лесею знялися в нашому прогулочному виді, вийшло не особливо, але порядошно, і хоч ми вже таки певне швидко приїдемо до вас, але я посилаю вам сю карточку»³.

Меморіальна фотозбірка завершується оригіналами сім'ї Кривинюків. Це фотографії Лесино-го побратима, соратника письменниці по підпільній роботі в Групі української соціал-демократії, Михайла Кривинюка**.

Збережений фотоархів Косачів, що повернувся в Україну через 45 років, - правдивий вияв спільності Духу, який був у Лесиному родоводі не менш міцний, ніж кровні зв'язки.

² Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, ф.2, №122. Коментар Ольги Косач-Кривинюк.

* Старовинний музей.

³ Лист Ольги до Олени Пчілки від 18 червня (5 за ст. ст.) 1899 р. (від. рук. ІЛ, ф.28, №978).

** Він пережив тортури по сфабрикованому процесу неіснуючої Спілки Визволення України в 1929 - 30 рр., а в 1931 р. був в'язнем Лук'янівської тюрми.

¹ *Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка: Хронологія життя і творчості.* - Нью-Йорк, 1970. - С.35.

103/15

Родовід Лесі Українки

1

2

3

1 Ольга Косач, молодша сестра Лесі Українки, на руках у мамки Мотрі Дяченко. Звягель [Новоград-Волинський]. [1878]. "Очевидно, що це мій перший спогад, - писала Ольга, - Нічого іншого, крім того соняшного дня, нікого, окрім тої жінки, що тримала мене тоді в приполі, я не пам'ятаю в Звягелі. Жінка та була, як думала Леся, моя мамка Мотря Дяченко..." (Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості. - Нью-Йорк, 1970. - С. 35).

2 Не відоме дотепер берлінське фото Лесі Українки (в темному) та її сестри Ольги. Ця єдина репродукція надійшла з архіву сестер Ольги та Ізидори (США) у відділ рукописів ІП у 1989 р. Під час копіювання було зрізано частину зазначеної на оригіналі рукою поетеси дати фотографування: 11.[VI]. 1899. Відсутній на цій копії напис місяця встановлюємо на підставі неопублікованого листа Ольги Косач, написаного до матері в Берліні 17 червня 1899 р. У цьому листі

надсилалося фото сестер («... ми з Лесею знялися в нашому прогулочному виді...» (ІП, від. рук., ф. 28, № 978)

3 Лідія Михайлівна Драгоманова, двоюрідна сестра Лесі Українки. Лозанна, [1877-1878].

На п'ять років старша від Лесі, Ліда дуже добре зберегла в пам'яті й записала спогади про звягельське дитинство поетеси.

На першій сторінці обкладинки

1 Портрет Олени Пчілки (Ольги Петрівни Драгоманової-Косач), зроблений 1871 р., в рік народження дочки Лариси. "Мати ... це занадто велика фігура, занадто складна, занадто значна її роля і її місце в житті не лише всіх нас, особливо ж Лесі, а в цілому українському житті і не з моєю кебетою писати про неї в цілому об'ємі її значення для української культури. Скажу лише, що розумніших за неї людей я знала мало, а, може, й зовсім не знала". (Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості. - С. 36).

2 Найраніший портрет Петра Антоновича Косача, батька Лесі Українки. З дарчим написом: "Михайле Андреевичу Бьковскому от Петра Косача. 1864 года 21 мая. г.Киев". П.А.Косач скінчив юридичний факультет Київського університету. А його приятелю-

вання з юристом М.А.Биковським переросло в дружбу їхніх дітей: Марія Михайлівна Биковська все життя була вірною подругою Лесі Українки

3 Портрет Лесі Українки, зроблений в Одесі на вул. Дерибасівській (фотоательє Чеховського). Помилково датується то 1888, то 1889 роками. На цьому оригіналі прочитується витиснений рік зйомки: 1890. Того року Леся Українка перебувала з матір'ю в Одесі протягом останнього тижня серпня. На звороті фотографії наклеєно аркушик паперу з автографом поетеси: "Братові й другові од завжди прихильної сестри Лесі. 1891 р. 10 серпня, в день розставання. Чи треба ж казати: на забудьте!" Після Різдвяних свят студент Київського університету Михайло Косач виїздив з Колодяжного до Києва. І знову обривалося

духовне спілкування сестри і брата, про якого Леся писала: "В моєму серці є його струни ..."

4 "Великий" будинок у колодяжницькій садибі Косачів на Волині. Будинок не зберігся. У ньому написано Лесею Українкою чимало творів. Серед них і ті, що з'явилися навесні 1890 р., коли поетеса два місяці була прикута до ліжка тяжкими "липкими кайданами" (витягуванням хворої ноги): "Веснянка", "Сопра спет спего", віршований лист до брата Михайла та "Давня весна". Під вікном Лесиної кімнати росли тоді бабусині гадяцькі зілля - канупер, любисток і зірка, а біля самого вікна - "райська" яблунька, та сама, що "давньої весни" заглянула до Лесі Українки у вікно і послала весняний привіт своїм цвітом.